

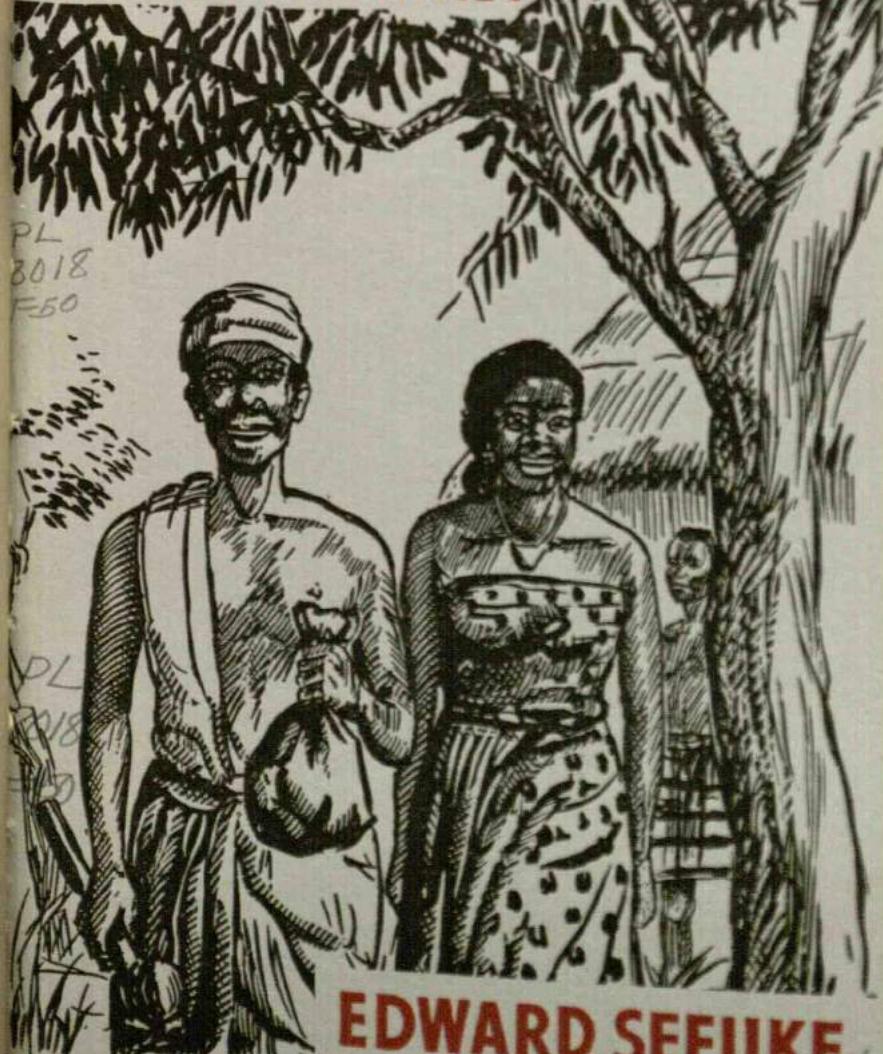
READER
Saviye

THE HARE

NDON PRESS LTD.
London, E.C.4,
ion with
ONS BUREAU
Blantyre

TUBILI TUFUME MU MUFUKO

NE NSHIMI SHIMBI

EDWARD SEFUGE

*L.2
Read Africa Long*

TUBILI TUFUME MU MUFUKO

EDWARD M. SEFUGE

Uwalengele Ifikope ni
JUDAH CHANDE

UNIVERSITY OF LONDON PRESS LTD

In association with
THE PUBLICATIONS BUREAU, LUSAKA & BLANTYRE

Copyright 1956
by Edward M. Sefuke

Printed & Bound in England for the UNIVERSITY OF LONDON PRESS LTD.
by HAZELL WATSON & VINEY LTD., Aylesbury and London

IFILIMO

1	Tubili Tufume mu Mufuko	5
2	Ukапokelela Umutwe wa Mbushi pa Cipunda	12
3	No Lupila lwa Muno	15
4	Kampamba-we-Ulu	18
5	Uyu te Muntu Iyoo	22
6	We Ciwa Nobe Watuletelela Ee!	27
7	Insoso-mbi Iponya Tumba	30

CHIESTA

Scritto da M. P. S.

2. — *Memoria di un anno*

3. — *Memoria di un anno*

4. — *Memoria di un anno*

5. — *Memoria di un anno*

6. — *Memoria di un anno*

7. — *Memoria di un anno*

8. — *Memoria di un anno*

9. — *Memoria di un anno*

10. — *Memoria di un anno*

11. — *Memoria di un anno*

12. — *Memoria di un anno*

13. — *Memoria di un anno*

14. — *Memoria di un anno*

15. — *Memoria di un anno*

16. — *Memoria di un anno*

17. — *Memoria di un anno*

18. — *Memoria di un anno*

19. — *Memoria di un anno*

20. — *Memoria di un anno*

21. — *Memoria di un anno*

22. — *Memoria di un anno*

23. — *Memoria di un anno*

I

TUBILI TUFUME MU MUFUKO

PATILE akantu abantu balikele. Kwaliponene insala iikalamba sana mu calo. Abantu balecula sana pa kumona utwakulya, e calengele abengi baleteya fye inkose ne myando ya nama. Nomba kwali no muntu umo uushaishibe kuteya inkose; aupile ne canakashi cimo icamubili uukulu sana. Umwaume wena ali fye na kamubili akanono. Ico ali akamukooka; lyonse nga batampa ukulwa, ilyanakashi lyalemuma. Kuti lyamusunsha fye umuku umo ali na pansi, walacema no kucema. Elyo ico acilile umulume amaka, aleti fye lyonse nga afwaya ukucita icintu cimo, umulume nga akanako ninshi ni mpasase alefwaya.

Ubushiku bumo umukashi alaebaala umulume, ati we cimuntu we uli cipuba, abaume banobe bonse baleteya inkose, epapa tabalecula ku nsala nga ifwe. Umulume asuka aima aya mu mpanga ku kuteya inkose. Ayateya shitatu.

Ulucelo acelela ku kulengula. Cilya fye apalama asanga nakwikatwa icuni icikulu sana. Atemwa sana, asekela na mu masaya ati lelo lyena bamama baleyantemwa. Cilya ati aciikate acipaye, casosa

aciti napapata shikulu wandi winjipaya, kuti nakwafwa na ine. Umuntu ati ala, kibili lelo naine nashuka fye, imipashi yantangata, ne muntu nacula munoku kupumwa. Ni mpofu ishimona kusuka yanya-
nta. Icuni kibili aciti iyo shikulu winjipaya, ndekwafwa. Umuntunse ulya camupesha amano pakuti icuni eco cilemulansha! Ati tata e filya batoola umupamba, icuni ici kancileke. Awe acileka. Nomba cilya fye acileka, caluka na kamufuko kamo ifi, casosa no kusosa aciti *we mufuko wandi cita ifyo ucita!* Mwfuma ifilyo ifingi sana. Camupa ne filyo ifyo aciti akulya. Cilya aikuta fyashalapo. Kibili aciti *we mufuko wandi mina*. Kibili fyonse fyaingila. Cabula na kamufuko kene kalya camupela. Calamweba no kumweba aciti aka kamufuko nakupela, utile fye ilyo wafika ku mushi wisaleko ne cibi, utile no cuti *we mufuko wandi cita ifyo ucita!* uleyamona ifilyo fyonse ifi fyafuma pano fileyafuma. Umukashi obe aleyalya afilwe no kufilwa. Nga fyashalapo kuti watila fye *we mufuko wandi mina*, kibili fyonse fileyaingila. Ifyo fine efyo ulecita lyonse nga mwaumfwa insala no mukashi obe. Umuntunse alala na panshi atota no lupi ati wangafwa shikulu. Aima no kwima alabwelela na ku mushi.

Nomba ico insansa shafulisha, aluba ne nshila umo afumine. Pantu lyonse alatontonkanya fye ifyo umukashi aleyatemwa ku mushi. Akonka ne

nshila imbi iyo ashacisamo. Apulikilwa fye afika pa mitanda apaali umwanakashi umushimbe na bamwane babili abakashana. Cilya ati apitilile, bamumona abati ala imwe bashiKanyanta bushe kuti mwapitilila fye ifyo fine ukwabula nangu ukutwasuka. Ati omfwe uko abanaka pa meno basosa ifyo, mu mutima ati no kuti lelo nangu ndi no mufuko wandi uyu nga mpite fye ifi fine pali banakapete! Awe abweluluka no kubweluluka, ati ala iyo nacilati nalimo tamulipo. Baingila na mu ηanda, bamufwaila no tulyo alalya. Ati apwe ukulya, ati kwena pali aba banakapete epo mfwile ukuilanga no mufuko wandi. Aeba na banakashi ati isaleniko icibi. Baisalako ne cibi, ati no kuti *we mufuko wandi cita ifyo ucita*. Mukwai ifilyo fyafuma ifingi sana, ifya misango misango, no bwalwa kumo. Balya, banwa no bwalwa, bakolwa no kukolwa, na cibinda wa mufuko wine nao akolwa. Cilya ubwalwa bwapwa; nyina kwa bakashana aeba cilumendo ati twendeni mutandashepo mwibala lyesu. Ashaaeba bamwane ati mushale mwapikula umufuko uwupalana no mufuko wakwe. Bashala babila no mufuko uwupalana sana na ulya wine ali nao. Babula no mufuko ulya ali nao baposa na mwifungu, elyo babika na ulya bapikwile apo abikile umufuko wakwe. Ku mabala uko baile, batandala, babwela, aisasanga no mufuko; ena ati fye e ulya wine umufuko wandi, neco nakolwa no kukolwa. Alaya na ku mushi.

Cilya fye afika, asanga umukashi epike ubowa. Ati ketile mama ifyo fimowa wipike, ninjisa ne filyo ifisuma sana. Umukashi ati nga fili kwi? Ati nine njishibe ketile fye ifimowa, walaisamona. Pa kusosa ekete na mu musana, aletumba ne nkanshi. Umukashi ati cisuma, nomba ine umuntu nga alembepa fye naonaula ubowa bwandi kuti apaapa icapaape nkola. Awe aitila no bowa. Abalume baisalako ne cibi bati no kuti *we mufuko wandi cita ifyo ucita!* Nakalya, no kuti mufume nelyo kamo iyoo. Kibili abwekeshapo: *we mufuko wandi cita ifyo ucita!* Nakalya ni mwa poo. Ilikashi lyati no kuti, ee, umuntu nga alembepa fye, awaye no bwendo ukwakwingila! Umulume no mwenso waisa, ati mwandi naine nashama cine. Kibili abwekeshapo ati *we mufuko wandi shicita ifyo ucita!* Nakalya! Ilikashi lyakekata no kukekata lyakalasa na pa wakosa; lyapama, lyapama, lyalebelia. Akalume akati napata mama wandi mbelelako uluse. Limbilimbi fye elyo kapusunsukako kafulumukila na mu kati ka mushi, no bwalwa kakolelwe bwakaputauka na pa menso. Limbilimbi fye elyo kaisasokelela ku kusendama. Kalala fye umutwe ushili tulo.

Ulucelo celo ku nco, nakema ninshi na bakashi kabasha mu tulo, kalungama no ko kateele inkose. Kasanga ne cuni cilya; kalashimika no mulandu onse. Naco aciti ninjishiba fyonse ifyo bakucitile, nefyo umufuko obe walubile. Nomba tacili na mulandu.

owa. At
ne fil
Ati min
Pa kusos
Umu
alembe
icapa
alako n
o uciat
Kabil
o uciat
kuti, ee
o ukwa
mwandi
ati we
Ilikashi
wakosa
i nap
mbi fye
kati ka
na pa
ela ku
oakashi
inkose
u onse
nefys
ilandu

Cabula no mufuko umbi camupela. Aciti no mufuko obe wine ulya uwamailo ulelondoka. Elyo aciti umufuko uyu nakupela wena kuti wati fye *tibili tufume mu mufuko*. Elyo pa kwingila napo kuti wati *tibili twingile mu mufuko*. Umuntu ulya ati natota we mfumu yandi. Alabwelela na ku mushi. Apita na pa mitanda ilya ine apitilepo lilya bamwibile umufuko wakwe. Bati bamumone fye kutalikutali bamukonkela no kumukonkela, baleti fye na lelo aisa no mufuko umbi. Kuti fye cilya aiteneka, abati tulangeniko uyu mufuko mwaisa nao lelo. Nao ati awe inshamulange, pantu uyu wena usuma ukucila pali ulya nali nao mailo. Pa kusosa kuti watila fye *tibili tufume mu mufuko* wamona ifilyo fyafuma mitamita. Nomba tabebele ifyakusosa pa kwingisha iyoo. Bati bekale fye panono nyina kwa bakashana ati bashiKanyanta taleni twendeni uku mwebeko utumashiwi tumo, ashinisha na bamwane ukuti bamone ifleshala fyafuma mu mufuko. Cilya fye bafumapo, abakashana bashala babula no mufuko ulya bati no kuti *tibili tufume mu mufuko*; ninshi nabesalako ne cibi. Mukwai mwaisafuma no tulumento tubili utwapambana, twatampa no kubooma; twauma, twauma! Kuti lilya baisa, baisasanga fye imilopa ilekonkomoka mu nyoma na mu tunwa. Umwine wa mufuko ati imwe mwaleyeba ukucenjela, naine pakuti ndeshe utabantu twandi ukumuumma kano musokolole umufuko wandi ulya mwamfinshishe

mailo. Bwangubwangu basokolola no mufuko ninshi bapumwa fye. Elyo no mwine wa mufuko ati no kuti *tibili twingile mu mufuko*. Awe twaleka no kubapuma twaingila na mu mufuko. Abula ne mifuko yakwe yonse asenda ati e malipilo ya mpulumushi. Cilya aya alepalama ku mushi, ati kantalemone, kuyaleta inkondo na lelo. Abulapo no mufuko wa filyo ati *we mufuko wandi cita ifyo ucita!* Ifilyo fyafuma ifungi nganshi. Kabili asosa ukuti fibwekelemo, fyabwekelamo. Ati no kuti ala, lelo lyena ndi kacele kuli bamama wandi.

Cilya afika fye aeba no mukashi ati ala lelo lyena witila bufi ketile fye ifimowa nga nawipika. Umukashi pa kwasuka ati fye uipele, mina na mate wasoselamo; mailo walingonawila ubowa ne mulanda, ndele ne ya kalala-mukokote, eko nalelo utile ketile ubowa bwandi! Umulume ati iyo mama witila na lelo bufi, cine fye ulemona. Umukashi asensemuna ne nongo ya bowa ayaitila, ati no kuti tata shimwana nga bufi fye, ulemona icamwene musholomwe. Awe aisalako ne cibi. Ati no kuti *we mufuko wandi cita ifyo ucita* tumone. Ifilyo ifya misango misango fyafuma pamo no bwalwa. Ilikashi lyatemwa sana lyasekela na mu mbali ya kanwa, lyati no kuti iye cine mwe bana bashiKanya kansi cine te bufi mulembepa, we kacele wandi. Baalya, baalya mwe, ifyashalapo kabili asosa fyaingila. Umukashi ati uyu mufuko wena namona ifilimo, nomba uyu ububiye

wena mutila shani pakuti ifilimo fifume? Umulume nao ati uyu wena wakutila fye *tibili tufume mu mufuko*, nomba tecakwesha ukuweba iyo. Umukashi ati nga cinshi nga nasosa? Umulume ati iyo teti weshe fye ukuweba iyoo.

Baikala balati fye lyonse ilyo balefwaya ukulya baeba umufuko, ifilyo fyafuma balya, no bwalwa kumo balenwa. Nangu umulume talipo; umukashi kulila fye aumfwe nsala aeba umufuko, ifilyo fyafuma. Ubushiku bumo umulume talipo aile aletandala, umukashi ulya ashala abula umufuko ulya umbi ati kamone ifilefumamo, nalimo fyena fisuma ukucila pa fifuma muli uyu uubiye. Ati no kuti *tibili tufume mu mufuko!* Mukwai mwaisa fuma no tulumento tulya tubili twafikatala na pa kuma cimayo cilya, twapama, twapama, twapama, twaumina imfwila. Kuti umulume ukwisa, aisasanga nalisambinkana ne milopa. Nacibundusa wakwe uo afilwa ukuumma, lelo lyena bamumine ukuboko-kuso. Elyo alafika fye ati no kuti *tibili twingile mu mufuko*. Awe tonse twailobya. Umulume ati nalikwebele we cimpula-mafunde we nati uyu mufuko tewakwanagalako, nomba wacimona ico ufwaya. Umukashi nomba alatina no mulume ati nga namucita filya nalemucita kale kuti ankuwishapo utwa mu mufuko. Awe nomba baikala fye umutende pa njanda. Kali kashimi kapela.

II

UKAPOKELELA UMETWE WA MBUSHI
PA CIPUNDA

BUSHE mwalishiba apatula ipinda lyakutila *ukapokelela umutwe wa mbushi mu cipunda?*

Patile akantu: abantu balikele mu musumba wa mfumu. Wali musumba uukalamba sana. Umuntu umo alifyele umwana umwaume. Uyu mwana ilyo akulile, tasakamene bafyashi bakwe iyoo. Aleimba amacinga; aleipayamo inama ishingi sana, nomba teti apeleko abafyashi bakwe nelyo munofu wa maka iyoo. Aletula fye kabilo wa mfumu epela. Bawishi kuti baesha ukumuosaosa, awe nakalya teti abasakamane.

Ubushiku bummo umwana wa mfumu, umukashana, alime na babiye baya baleyangala mu mpanga. Umwana wa mfumu apatuka ku banankwe ati kampite uku. Awe ngefi aleya, taishibe ukuti kwali ubucinga, bwamuteba ayafkilila fye ku iswau, lyamulasa lyapulila na pa numa, ilyo line e mifwile. Abanankwe uko batipile balolela no kuti umunabo amoneke nakalya. Basapika, basapika nakalya. Icishele kubwelela fye ku mushi bayasosa no mulandu ku mfumu. Imfumu yatununa na bantu ku kufwaya

mwane. Bafwaya baifwaya. Ubushiku bwakonke-lepo nalyo line kusapika, nalyo line nakalya fye.

Ulya mulumendo wa macinga ati awe lelo kanjele-ngula amacinga yandi palepa muno apo nailileko Eko aya. Kuti fye kutalikutali amona fye nabuya, asekela na mu nsekete ati nalelo nabumuteba. Kuti cilya apalama, amona fye mwana wa mfumu na makosa konsekonde. Awe cilumendo abwela akankama fye. Alati atontonkanya awe nakalya. Ati ne musha wansholololo nine njipaishe umwana wa shina-Lukonde! Aingila na mu bucinga, apitimuna no mwana wa mfumu, amufumisha na kunse. Asha apanga no bucinga; alalanya ne mpanga pakati. Cilya apalama ku mushi, ash a fisa ne citumbi, aya na ku bafyashi bakwe. Aati ashimikile bawishi, nabo abati awe, ifwe tatwamone fyakuti tuposepo, ikatisha we mwine; kibili walitupata, inama wipaya ifwe taut-pelako nangu kakoca. Umulumendo ulya cilya afuma, banyina bashala baleeba abalume abati shikulu-Mulenga, ala Icibemba catila *umwana kasembe*, *kuti kakukoma watola wakobeka*, mubweshe tumulange ifyakucita. Awe bamwalulula. Elyo bal-mufunda abati; mona nga bwaila no mushi watalala, uebuula icitumbi ukake mu mubamfu, elyo utwale na kwa kabilo ulya utuula inama. Nomba wiyaingila munjanda iyoo. Uyekunta fye ku cibi, nga akwiswila, uye pekelesha fye mu cibi, ulande na mu kapoopo

utile mukwai akamunani aka namuletelako. Umwana ati santi tata. Awe aima aya na ku mwakwe.

Cilya fye bwaila abantu bonse baingila, ayabuula ne citumbi, acikaka na mu mubamba, alungama na kwa kabilo ku η anda, afika pa mwinshi, akunta na ku cibi. Abati niwe ani? Nao ati nine. Awe bera mu mutima bati fye pali uwatuletelako akantu, bapengulako ne cibi; nao apekelesha no mubamba, ilyo line e miile. Kuti bashale bakakule bamona fye mwana wa mfumu. Awe balaekaeka fye. Ukufumina panse basanga no mo ele namuma.

Ulucelo imfumu yalonganya abantu bonse ukuti bese bomfwe imilandu, nomba kabilo wena e washele. Imfumu yatumako inkombe aiti kamwebe ese. Ilya nkcombe kuyasanga fye icitumbi ca mwana wa mfumu; ybwela fye ulubilo ku mfumu. Ukufika ku mfumu aiti kanabesa ico kabilo ashishile, nico kansi e waipaya mwano; icitumbi nalino cili fye pakati ka η anda mu mwakwe. Imfumu aiti ala, mwe bandiila kamwikateni! Ifita fyayamusakatila fyamuleta pamo ne citumbi. Ulya cilolo wa mfumu kuti ati alubulule abati talala we mpulumushi we. Ilyo line kuti waluba no umwikeye, bakomena kumo no mukashi wakwe. Ulya muntu tewaipeye umwana wa mfumu iyoo. E ici cashala na nomba line batila *ukapokelela umutwe wa mbushi* mu cipunda. Kali kashimi kapela.

III

NO LUPILA LWA MUNO

PATILE akantu: kwali umuntu umo uwaleupaupa. Kuti fye umwanakashi uo aupa baikala fye nankwe imyeshi itatu amuleka. No wakuti bapwa nankwe imilungu itatu ati lelo nimwe banakashi tufwaya, amuleka.

Ubushiku bumo alefuma uko aile upila, aleya ku mushi ku mwabo. Cilya aleya amona fye uko umuti ulepungaila, aumfwa ne congo. Ati aloleshe, amona kuli abanakashi babili abasuma nganshi, bali ku mulu wa muti baleteema mulolo. Abaposha ati shimwapoleni mwe mpolomya! Nabo bayasuka abati mwapoleni bwana. Kibili abepusha ati nga mwe bakashana bawamisha ifi mufumine kwi? Abati tufumine ku mushi, nomba kuno twishile fye ku kwangala, ku kuteema mulolo. Ati bushe teti ngupepo umo pali imwe babili? Nabo abati shaleni bwana salenipo fye uo mutemenwe. Pa kumfwa banacibuta menso e bailandila abene, ati no kuti awe lelo Lesa Mukulu antangata. Ilyo line asalapo umo. Nao uushikana kupwa, atampa no kwika ku muti ilyo line. Umwanakashi ati no kuti lino line natuleya fye nenu ku mwenu ku mushi. Umunandi aleya eba

bamayo ukuti ine ningupwa; tukesa tulebamona fye limbi na mwe balume.

Cilya apalama pansi, umwaume ati leka mama nkupokelele wike bwino. Ateyako ne numa yakwe ati abakashi bafikililepo beicena. Kanshi balya bakashana bali fiwa, basangwike fye utukashana ilyo line bamwene ulya cilumendo aleisa. Awe ulya mwankashi afikilila na mu numa. Umulume kutila ikeni mama nomba tuleya. Umukashana wa mupamba akakatila na mu numa; akana ukwika. Abula no lwimbo ati :

Akwendeni fi'fyo, kalume kandi kalume canga,
Waipama ku miti, miti itali sobela konda,
Ala wananga, wananga tuikule twende!

Ulya mulumendo ati iyo nalimo nici acili mwaice aleenya fye. Balaya kibili. Ilyashi lyena balelipama fye bwino bwino. Basuka bafika ku mumana. Umwaume aeba umukashana ati nomba ikeni mama, tutale twabuke pa milando apa tapaweme. Kibili umukashana akana, abula no lwimbo lwakwe ati :

Yabukeni fi'fyo kalume kandi kalume canga,
Waipama ku miti, miti itali sobela konda
Ala wananga, wananga tuikule twende!

Ala cilumendo ulya cupa-mutanda mu mutima ati no kuti iyo lelo naupamo peshe. Ati nalimo nga twafika ku mushi cileyasengulwilako. Basuka bafika na mu

mushi wine uwafuminemo umwaume. Umwanakashi wa kantu teti atileko no kuti shitwafika mu mushi wa mako kanjike nomba, awe akakatile fye na mu numa. Aba mu mushi bene batile nalimo umwanakashi eshile nalwalila mu nshila, e kulya umwaume amupapile. Lelo uo bapapile mu numa ali fye uwamanya aleti no kuti kanshi e ku mwenu kuno we mupale wandi mwa! Tubukwe bwakwe atuti yangu babukwe bene ukukamuka! Nao ati nkane nkamuke, mulepanika ne fimeno amuti ndi bukwe bwenu wakuletako amasange mwa?

Icungulo babanaila ubwali, umulume ati aleni ikeni nomba mwe basano tulye ubwali. Akana kibili abula no lwimbo lwine lulya :

Akulyeni fi'fyo ...

Bwasuka bwaila abantu basendama no kusendama, umukashana te wakutenta ukuti afume mu numa nakalya. Tumunyina twaya mu kushimikila banyina atuti babukwe bene na nomba bacili fye mu numa, no bwali tabalileko baleimba fye ulwimbo. Nyina nao ati, ee, no lupila lwa muno, tepapa kuti waya kulantamo na peshe.

Umunensu ulya pa kusendama napo ati nishani nomba mama aleni ikeni tusendame. Umwanakashi wa mupamba akana, abula no lwimbo lwine lulya :

Sendameni fi'fyo ...

Cilumendo ulya asankabala fye filya fine ne mpaapo

ya myabo. Lwasuka ulukoma Iwalepuka, ubushiku afwila ku tulo. Umwanakashi wa kantu elyo apapukako no kupapuka, asanguka ne ciwa ilyo line, aikala na mu njanda mwine. Ulucelo lilya abantu bashibuka caisa fuma no kufuma aciti umuntu wenu umu nafwa. Ala ine ndi ciwa, nalefwaya fye ukuti mwipaye, eco abela no lupila lwa muno. Cabutuka no lubilo cayasanga ne cibiye aciti nasha namwipaya mune.

Kanshi bane bonse mwe baume mwayumfwila, nga mwalifula ukupaupa; ukopamo ne ciwa, icakuti na ku kunwa ubwalwa muli fye naco panuma. Mpaka fye cakukunta amabu pansihi elyo capema.

Kali kashimi kapela.

IV

KAMPAMBA-WE-ULU

MUKOLWE aba uwalumbuka sana mu fyalo fyonse, napo nga ni filya aba ne fimisesele ifyakashika katwishi, nalimo eco ne nkalamo imutinina nga alila.

Patile akantu abantu balikele mu mushi. Nomba ico kale kwaleba ubuta inshita ishingi, abantu balepinda amalinga ku mishi yabo pa kulesha abalwani ukwingila mu mushi ukwabula ubwafya. Elyo mu mushi umo, mwali fye inkoko inkota sheka sheka, tamwali bamukolwe iyoo. Abantu tabatalile abamona mukolwe ifyo aba.

Ubushiku bumo mukolwe afumine uko aleikala, alungama na ku mushi kwine uko. Cilya amona ilinga; alila no kulila na kokolikoooo. Abantu mu mushi mulya baumfwa, nomba tabaishibe icintu cilila umusango ulya. Cilya mukolwe afika kwi linga; apupukila pa mulu we linga, aiponya na mu kati kamushi, alila no kulila nakabili. Abantu bene pa kumumona basosa abati ni mfumu e yapona mu mulu. Bamulumba no kumulumba abati uleisa bwino Kampamba-we-ulu pa bana bobe. Mukolwe pa kumfwa ifyo alaipukumuna no kuipukumuna. Abantu bonse mu mushi balongana ku kutamba Kampamba-we-ulu. Alati apitila uko aisa pitila no ku. Cilya papita inshita kabilo aimo, apupukila pa mulu we linga aponena na kunse ye linga, aya no kuya. Abantu abati kafikepo Kampamba-we-ulu wapakasha. Mukolwe alecita ifyo fine pe fye.

Ubushiku bumo Mpaka aishile ku mushi aletandala, elyo abantu balamushimikila pa mulandu wakwa Kampamba-we-ulu. Balondolola nefyo aba. Mpaka ati omfwe, ati kwena nshaye mpaka njisemone Kampamba-we-ulu uyo muletakisha. Awe kashita kashita Kampamba-we-ulu afika, alila no kulila kunse ye linga. Mpaka pa kumfwa umusowa ati bushe e cintu muleti ni mfumu ico, ala mwe bantu ni mukolwe. Abantu abati we mutu we talala walatuletelela kuli Kampamba. Kampamba apupukila na mu mushi aiponya na mukati, alila no kulila

ati kokolikoooo. Mpaka ati ala kanshi e Kampamba-we-ulu mweba e uyu! Ala ifwe ili liposo. Abantu pa kumfwa ifyo, balakalipila Mpaka abati we mulwani we walatuletelela ku mfumu ya bene, wibwekeshapo pelela napo pene. Kampamba-we-ulu afuma fye mu mulu. Mpaka wena ati nakalya bufi ubo, mu mutima mwena alefwaya no kuti amupukile amwikate. Kampamba ulya ayangala anak, kabil apupuka abwelelamo ku mwakwe. Mpaka ku mushi kulya ashala alepanga ukuti mailo lyena nga akesa nkesashitila, pantu ifwe ulya munani. Abantu balamusweka abati we muntu we ulya Kampamba ni mfumu. Nga ulefwaya ifyo ufume muno mwi linga lyesu, uye kunse eko mukakumanine nankwe. Mpaka afumina na kunse ye linga eko ayaikala, alalolela mukolwe,

Mukolwe ku mushi ku mwakwe asendama, alota. Eici mumona na nomba line abakalamba baliila umutwe wa mukolwe pakuti balelota. Ulucelo pa kwima aisa ne mbwa. Cilya bapalama kwi linga mukolwe alila no kulila. Mpaka apo ali aikala na bwino bwino. Imbwaa nayo naikonka na pa numa yakwa Kampamba ilebendela no kubendela. Mpaka tamwene mbwa iyoo. Kabili Kampamba alila umuku wa cibili, abali mu ilinga nabo baumfwa abati uyo aisa. Cilya fye Kampamba apalama, Mpaka aisaima ne baka ukuti ekate Kampamba. Mukwai ni mu kanwa nkokwele, imbwaa ifikile nga mailo, yaikata na

MPAKA AISAIMA NE BAKA UKUTI EKATE KAMPAMBA

Mpaka pa Mukoshi; yafumfunya, yafumfunya, Kampamba nao akonka akomamo no mulomo, ati we mulwani we, we cimwansakabinga, lelo wacelwa umushili wakkikata. Awe Kampamba akomamo no mulomo, asuma apupuka no kupupuka, aiponya na mu kati ke linga, aposa na Mpaka na pansi. Asosa no kusosa ati mwe bantu mwe kanshi efyo mwatampa mwa, lelo namunteya Mpaka ukuti ese anjikate. Abantu bayaula fye utupundu, balamulumba no kumulumba abati ala ifwe tuli bana bobe Kampamba Mukulu. Ulya muntu twalimweba atuti ulya Kampamba ni mfumu teyakutwalako masange, epapa ulutembo lwamwikata. Mukolwe pa kumfwa if atemwa nganshi, e mikalile aikala na mu mushi. Na nombaline mukolwe mukalamba mu calo pantu lyonse nangu kube imfifi shani; nga ubushiku bwalaya ku kuca aleshiba, alalila pa kwishibishaabantu ukuti bwalaca, muipekanye, muye ku milimo.

Kali kashimi kapela.

V

UYU TE MUNTU IYOO

ABANTU abengi tabaishiba ico abantu basosela ukuti: iyoo ulya muntu, kibili limbi nalyo abati: lelo ulya nao muntu tenama fye iya mpanga!

Cali nifi abantu balikele mu mushi, elyo mwali no muntu umo umukankala sana, akwete no mwana umwanakashi, umusuma nganshi. Ico ali mukankala, alekwata **imilimo** iyingi sana, elyo pa kubomba ii milimo; alingishe abantu batatu abakumwafwako. Ilyo balya bantu bapwile ukubomba ilya milimo; shikulu ibo alibetile no kubeba abeba ukuti abalipile. Atala aitapo umukalamba wabo, cilya ati amulipile, ulya muntu akana ati awe shikulu ine fyonse ifi nshilefifwaya, umwana wenu nankubaula amabu ku busuma bwakwe, ndefwaya fye ukuba lumbwe wenu epela. Ulya muntu umukankala ati ulefwaya ukupa umwana wandi mwa? Nao asumina ati endita mukwai. Kibili aita umbi uwa bubili. Nao wine cilya ati amupele amalipilo; nao akana ati iyo mukwai, ine ifyuma fyenu nshilefifwaya: amabu yakungaikile fye pa mwana wenu. Nao amweba ati tala kekale kanshi. Aita no wa butatu, nao wine lumo Iwine. Ulya muntu umukankala amano yapela, pa kusanga abaume batatu balefwaya ukupa umwanakashi umo.

Elyo atile umo aletontonkanya, ati awe kanje ku bamano baye bampandeko amano pali ici cintu; pantu batila *kabusha takolelwé bowa*. Aima shikulu ulya ayafika na ku muntu umo uwalebuka. Apona na mu kulondolola ifyo endeles nga mulya mwine tusosele. Cilya apwa, shinjanga ati mune apa tapafishe nangu panono. Ine mbuka ifyakankamana ukucila na pali ici wanjeba, aka kamulandu fye kanono wanjeba.

Umfwa ifya kuti uye ucite: uye ubuule kapoli na kabalwe, uye ufibike mu njanda yakwa mwano; umo mwine emo fisendame pamo na mwano. Mailo ukasanga umulandu obe nauiputula uwine. Ulya muntu ati santi we musambashi natota. Abwelela na ku mushi ku mwakwe.

Nga mulya mwine bamwebele, emo aya citila, mwane nao temukani, asumina ayasendama na kapoli na kabalwe ijanda imo. Umukalamba ulya alala fye *umutwe-ushili-tulo*, aleti fye tabuca tabuca, awe bwasuka bwaca. Aima alungama na ku njanda yakwa mwane, akunta na ku cibi bamwiswila. Kuti engile, asanga muli utukashana tunga tutatu, utusuma utwabengeshima tweka tweka, kibili utwapalana sana tonse, icakuti teti eshibepo na mwane. Kapoli na kabalwe fyonse tafilimo iyoo. Umuntu ulya umwenso wamwikata sana ati nga kanshi ndeishibapo shani umwana wandi apa pali aba bakashana batatu! Aati akutumane, awe amano yapela. Aima akunkunyala kuli shijanga wakwe. Alafisha fye umulandu; shijanga ati ala iyoo ico tacili na mulandu mune, umuntu talubika iyoo. Iwe kebe fye abo balumendo batatu abafwaya ukupa mwano, bese bope abakashana abo, cila muntu abulepo umo uo alefwaya. Umunensu ulya abwela, aisa eba na balumendo balya, alati fye umo amwita ati iwe mune ico ufwaya ale mama ufwaya uyu, nomba uli tatafyala. Awe bonse batatu

baupa umo umo, basekela no kusekela bonse. Basenda na bakashi babo ku shamwabo.

Pati papite myeshi imo imo, ulya mukankala abwelela na kibili kuli shijanga wakwe, alamweba ukuti shikulu, bushe kwena nkeshiba shani umwana wandi uwa cine cine? Pantu abakashana bonse batatu baba abapalana nganshi! Shijanga ati ala iyoo we mwaume wisakamana, ine nine kapalakasha, ako kanono sana. Iwe mailo nga nupamfiwa, ukeme ukaye ulemona abana bobe aba. Umuntu talubika iyoo, ukayamutulapo fye; elyo inama nayo tailubika iyoo. Ulya muntu abwelela na ku mushi ku mwakwe; aisashimikilako no mukashi wakwe ifyo shijanga amwebele.

Ulucelo fyalongwa, baima ukuya ku kupempula abana babo. Bafika pa mwana wa cimo, babapo-kelela fye bwino bwino, babafwaila ne fyakulya balya. Abafyashi bati baloleshe uyu mwana, bamona imibele yakwe yali iyaibela nganshi, kibili uwalamba sana. Kwati kube icungulo, umuko aisa kuli bashifyala ku kutuula bashifyala umulandu. Ati kwena ndemutotela sana batata pa kungufya mwangufishe nacansonza wandi uyu. Imwe mwabombele fye bwino bwino, nomba imisango yakwe naimpapusha sana. Munokasuba kuti alemoneka nga umuntu, nomba bwalati fye bushila, amabala ya bene yalatebelelwa, mu η anda ndalamo fye neka. Kuti ulucelo wasanga bakalundwe mu η anda bapili-

ngenemo fye, na baponene mu mwinshi bambi. Abantu muno mushi tepakumpata. Kabilii ifiko fyena ni teka fitalale! Ku kulya kwena teti nshimike, ni *namwande mulila kulepuka*. Bashifyala balekunta fye umutwe; mu mutima bati no kuti uyu temuntu iyoo, ni kapoli cinecine. Baibukisha nefyo shijanga asosele ukuti umuntu talubika.

Bwaca ulucelo baima bayafika pa mwana wa cibili. Babapokelela. Nomba bamona fye ku mwana wabo teti atale apetame ku bafyashi bakwe nakalya fye; kuti alebensauka fye no kwafuluka. Icungulo umuko wabo aleta ilyashi kuli bashifyala ati tata mwabombele bwino sana pa kungufya umukashi wandi uyu, nomba ena nampesha amano ku misango yakwe. Kano kawa kakuulusuka fye no kwafuluka, ubusali bwena teti nande iyoo tata! Eco tata ine nimfilwa teti njikale no mwanakashi wa musango uyu iyoo. Shifyala kabilii aishiba ati uyu ni kabalwe te muntu iyoo.

Ulucelo kabilii bapulapo baya ku mwana wa citatu. Kuti cilya cine babamona fye ku nshila; umwana wabo aisaima no kwima kukubasengela, apoka na kape kuli banyina, balaisa na ku njanda. Babapokelela no mucinshi ukalamba ne nsansa. Nomba umwana wabo alati apitila uku mu kufwaya ifyakuti abafyashi balye. Bawishi bati no kuti uyu muntu, e mwana wandi nafyele, balya bonse babili ni nama fye ishituntulu. Awe icungulo umuko aisa kuli bashifyala, atala atota no kutota, alala fye pansi na nkwa nkwa

nkwa. Elyo alashimikila bashifyala ati tata mwalibombwa sana pa kungufya umwanakashi wa musango uyu. Mwanakashi libili, ni kabomba uwapesha amano. Kibili abantu bandi batemwa sana. Bashifyala nabo abati, awe tata na ifwe bene natumona, umuntu talubika. Kibili baibukisha na mashiwi yasosele shijanga ayakuti umuntu talubika. Apo pene balindapo ne nshiku ishingi. Limbilimbi elyo babwelela ku mwabo. Bayashimikila na shijanga ifyo baendele ne fyo bailemona. Nao ati ee mune tefyo nakwebele nati umuntu talubika.

Kali kashimi kapela.

Kashimi pela ku ntambalilo
ku mitwe nasakako imyunga.

VI

WE CIWA NOBE WATULETELELA EE!

PATILE akantu: abantu balikele mu musumba wa mfumu. Wali umushi uukalamba sana. Mwali abalumendo na bakashana abengi. Lyonse nga bwaila kwaleba icila, limo limo balecinda fye bushiku bonse, pa macaca fye elyo bayasendama. Iciwa uko caikele mu mpanga, lyonse caleumfwa injoma uko shilelila.

Ubushiku bushile kantu aciti awe lelo lyena

kanjeko nga baleyantamfya ekoko. Awe caibika na mu nshila, cafika na mu mushi, calungama na pa cila. Aciti lekeni mwafweko ukulisha ijoma. Awe bacipela ne ηoma. Ninshi bambi pa kucimona, batina bafukapo na pa cila. Catampa no kulisha, mukwai neco intu yalishe ciwa, abantu pa kucinda cipesha mano. Calisha fye mpaka na pa kupwa kwa cila. Cilya icila capwa aciti shalenipo bane, cabwelelamo. Ubushiku bumbi nalyo caisa, calacita fye ifyo fine pe, basuka baleka no kicitina.

Ubushiku bumo lilya caumfwa ijoma aciti ndeya, ngoshe nao apo ali pa lupako kanshi alacimona lyonse ilyo cipita pa kuya ku cila ku mushi, ati nga kanshi we mwaume uku utila fye lyonse nga bwaila eko walungama nikwi? Iciwa aciti mune nja ku mushi ku kucinda icila na bantu. Ngoshe ati shileka mune na ine nkonke? Iciwa aciti awe mune ine nalikula umutwe, kwisa waya ndetelela. Ngoshe ati iyoo mune lelo ulubuli lwena batila fye na kwa bene nusenda, leka fye mune nkonke napapata. Iciwa aciti talukosa kubili, cisuma twende. Awe balaya, bafika na ku mushi. Abantu bati batile bamona fye ngoshe ne ciwa nakulakulakula. Abati yangu lelo iciwa caisa no munankwe. Iciwa catampa no kulisha ijoma, ngoshe apo afyongene ati awe ijoma yawamisha muno naine kanjecindamo. Awe babula no mwana wa mfumu eo bamupela uwa kucinda nankwe. Ngoshe aimakobeka no mutwe pa kubeya kwa mukashana,

umucila washala ulekula pansi. Awe balacinda no kucinda. Ngoshe pa kucinda alesunkanya fye ifumo. Abantu abengi nomba eo balatamba. Nomba ico umucila washele ulekula pansi kuti uwati mpite, amunyanta ku mucila, ngoshe anyunkunta, anyunkunta asula. Kashita kashita umbi kibili amunyanta, Ngoshe nomba afulwa alalukumya na menso, mu mutima ati no kuti awe nga nine tabanjishiba, nasula, umbi ndemufulula, kanshi eco banjebela ati aba no lubuli. Asula, kibili abwela alacinda. Kibili lilya fye icila cawamisha, umwaice atula noku ulubilo aisamushibula fye pa mucila na shibu, awe nomba afulwa no kuti apilibuke amone uwamunyanta nakalya, asuma no mwana wa mfumu nanka. Amusuma fye mu mutwe. Umukashana apunda fye umuku umo ati nasumwa ee, nasumwa ee. Ne cila ilyo line capasangana, ngoshe na pa lubilo nanco. Iciwa naco aciti nga naikalisha tabandeke nine ndelupilamo, aciti lubilo ntawala. Caya noko caleikala. Abantu abati cinshi cinshi? Abati ni ulya umubiye wa baciwa e wasuma umwana wa mfumu. Umwana wa mfumu ulya icishele kuulekako, afwa. Nomba abantu balya balati fye we ciwa nobe watuletelela ee, we ciwa nobe watuletelela ee! Eici cashala na nomba abantu batila nga icintu cimo camoneka icibi abati *we ciwa nobe watuletelela ee!*

Kali kashimi kapela.

VII

INSOSO-MBI IPONYA TUMBA

UMWAICE nga aumfwa uko abakalamba baletila *insoso-mbi iponya tumba* ena kuti atila ni tumba eupona icinecine nga umuntu asosa ifibi; iyoo, te umo calola.

Patile akantu: abantu balikele mu mushi. Kwali na banakashi banga batatu abashele bukashiwa, nyinabo na shibo balifwile. Basuka umo bashalile bonse baupwa. Abalume ababopile babasenda ku mishi ku myabo uko bafumine. Balya bakashiwa baikala nomba umoumo ku balume babo, bafyala na bana bonse.

Umukalamba wabo cilya amona ukuti aya alekota, aeba mwane ati mwana wandi ine ndi ku milomo ya cilindi, elyo icilencusha cakuti; nshishibe umuntu winewine pali aba babili bankashi-nandi, uwingaba ne cikuku cakusunga iwe nga ine nafwa; kanshi twalaya tulebamona. Nomba ifyo ndi no kucita pa kwishiba noko winewine pali aba babili; twakulati nga twafika ku mushi, wambika muli tumba wansenda no kusenda. Elyo lilya twafika ku mushi, watila bamayo balifwa; lilya balelosha wabula na tumba obe

wakobeka na mu mutenge, nga bapwa ukulosha waselapo watala wamona uko waya. Nga cakuti bashala balesuukauka kuti muli tumba umo ndi napona waisasanga fye tumba panshi, nomba nga balelanda ifisuma kuti waisa sanga fye tumba acili nakobama. Umwana ati naumfwa mayo ifyo mwasosa.

Awe balaya na pa mushi uwalipo cikonka-ibeli, nyina: aingila na mu mufuko mwane asenda no kusenda. Cilya bafika pali banyina-mwaice bamupo-kelela elyo abati kuli-ci? Nao ati *kubi uku*; bamayo balifwa. Awe balalosha, ena abula na tumba wakwe akobeka na mu mutenge mu lupumpu. Cilya bapwa ukulosha umulumendo ulya aselapo. Banyina balya bashala bapona na mu fyakusosauka. Abati ilyo nyina alipo taletala nangu ubushiku bumo ati kantale njemona bamayo uku, nakalya, nomba ici nyina afwa, elyo anjishibe ese alelusauka, alemona inshiku alelapila. Mu mutenge mulya apakobeme tumba apona no kupona. Umulumendo ukubwela aisasanga fye tumba napona, ali panshi. Aishiba no kwishiba ukuti bamayo aba pano tabali bwino, tababa na cikuuku iyoo. Atola na tumba wakwe ati no kuti shalenipo. Abati ala we mwana shitala leka tukufwailepo akakulya. Ati iyoo, ncili ninjikuta; ndefwaya mfike ku banenu nabo nje babikwila. Cilya fye acila umushi, nyina afuma na mu mufuko, apona na mu kumulondolwela amashiwi acishala aumfwa. Ati no

kuti waimwena we mwana wandi, noko ulya temuntu iyoo.

Cilya bapalamu ku mushi ukwali kasuli, kibili nyina aingila mu mufuko, mwane asenda no kusenda. Afika na mu mushi, abikula ne mfwya ya banyina, abula na tumba wakwe akobeka na mu lupumpa lwa mutenye. Awe banyina na bana balaipama fye pa kumfwa imfwa ya bamunyinabo. Kibili umulumento ulya ashetukapo ati natala naya uku, asha na tumba wakwe mu mutenye. Banyina-mwaice balya bashala balepela abana babo ifunde, abati mwe bana bandi mwamona umunenu uyu aisa nyina nafwa; tecakwesha ukumukubawila iyo, wa kusunga fye bwino. Apali imwe e pali na ena, e munyinenwe wine wine. Ine ne nyina tatupusene na nyina uyu afwile iyoo, nimfumamfume. Uyo onse uukamucita cimo, ine nkesa mumona amenso yabili. Nyina kwa mulumento muli tumba atemwa sana.

Umulumendo uko aile abwela, aisasanga fye tumba umo acimukobekela alepelela. Awe akobola afumyamo na nyina. Nyina elyo alashimikila na nkashi-nankwe ati apo twafyalilwa batatu we muntu wine wine wingasunga abana bandi no kubatetesa bwino ng^a nafwa niwe. Teulya nkashi-nensu, wena iyo, mukanami umukalamba nganshi.

E ici mumfwa batila na nomba cashala batila *insoso-mbi iponya tumba* apo catulile ni apa.

Kali kashimi kapela.

BEMBA READERS
by Edward M. Sefuke

SHIKALUME KALYONSO

KALULU NA SUNKUTU
WA MILIMO

UMUKWA PA MUKONSO

TUBILI TUFUME MU
MUFUKO

UNIVERSITY OF LONDON PRESS LTD
Warwick Square, London, E.C.4, in association
with THE PUBLICATIONS BUREAU
Lusaka and Blantyre